

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

«До захисту допущено»
Завідувачка кафедри, д.е.н., проф.
_____ Лариса ГРИЦЕНКО
«__» _____ 202__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійної програми «Державні та місцеві фінанси»
на тему: «Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації»

Здобувачки групи Ф-91а Мальцевої Анастасії Сергіївни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Анастасія Мальцева

Керівник к.е.н., доцент Рябушка Л.Б. _____

Суми 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри, д.е.н., проф.
_____ Лариса ГРИЦЕНКО
«__» _____ 202__ р.

ЗАВДАННЯ

до кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Здобувачки групи Ф-91а Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Мальцевої Анастасії Сергіївни

Тема роботи: «Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації»

Затверджено наказом по СумДУ № 0509-VI від « 15 » травня 2023 р.
Термін здачі здобувачкою завершеної роботи « 14 » червня 2023 р.

Вихідні дані до роботи: нормативні й законодавчі акти, інструкції та положення, матеріали монографій, періодичних видань, підручників і навчальних посібників, статистичні дані з офіційних джерел.

Зміст основної частини роботи (перелік питань для розроблення): дослідити теоретичні засади формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації, провести оцінку формування та виконання місцевих бюджетів за останні п'ять років, проаналізувати сучасний стан місцевих бюджетів та розробити пропозиції щодо шляхів удосконалення їх планування.

Дата видачі завдання: «17 » квітня 2023 р.

Керівник: доцент, к.е.н., доцент
Завдання прийнято до виконання
« 17 » квітня 2023 р. _____

Людмила РЯБУШКА

Анастасія МАЛЬЦЕВА

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр
на тему:
«Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації»
Мальцевої Анастасії Сергіївни

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 43 сторінках, з яких список використаних джерел із 39 найменувань. Робота містить 5 таблиць, 10 рисунків, а також 7 додатків.

Актуальність теми формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації полягає у необхідності розробки та впровадженні ефективних інструментів і підходів до планування фінансових ресурсів на місцевому рівні. Правильне планування бюджетів дозволяє забезпечити збалансованість доходів та видатків, а також спрямовувати фінансові ресурси на пріоритетні напрями розвитку місцевих громад

Мета кваліфікаційної роботи – систематизація теоретичних засад і практичних підходів до формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Методи дослідження: аналіз та синтез (на етапі розкриття теоретичних основ сутності місцевих бюджетів та децентралізації); розрахунково-аналітичний (на етапі аналізу показників планування та виконання місцевих бюджетів); порівняльний та коефіцієнтний (на етапі розрахунку фінансової стійкості місцевих бюджетів); графічний (на етапі візуалізації результатів дослідження у вигляді таблиць та рисунків).

Основний результат роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації, аналізі виконання місцевих бюджетів за останні п'ять років, розробці пропозицій щодо шляхів удосконалення планування місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансова децентралізація, формування місцевих бюджетів, бюджетне планування, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1 Теоретичні засади формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації.....	8
2 Аналіз планування та виконання місцевих бюджетів України за період 2018-2022 рр.....	20
3 Напрямки удосконалення планування місцевих бюджетів.....	33
Висновки.....	40
Список використаних джерел.....	43
Додатки.....	48

ВСТУП

Реформи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації, що впроваджуються в сучасній Україні, активізують процеси, спрямовані на забезпечення фінансової автономності територіальних громад. Реформа децентралізації передбачає передачу більшої фінансової та адміністративної влади на місцевий рівень, що створює необхідність ефективного планування та управління фінансовими ресурсами місцевих громад. Актуальність теми формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації полягає у необхідності розробки та впровадженні ефективних інструментів і підходів до планування фінансових ресурсів на місцевому рівні. Правильне планування бюджетів дозволяє забезпечити збалансованість доходів та видатків, а також спрямовувати фінансові ресурси на пріоритетні напрями розвитку місцевих громад.

Мета роботи – систематизація теоретичних засад і практичних підходів до формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Реалізація мети роботи зумовила необхідність постановки та розв’язання таких завдань:

- дослідити теоретичні засади формування місцевих бюджетів у умовах фінансової децентралізації,
- провести аналіз формування та виконання місцевих бюджетів за останні п’ять років;
- розробити пропозиції щодо шляхів удосконалення формування місцевих бюджетів.

Об’єктом дослідження є процес формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні підходи до планування місцевих бюджетів в Україні.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі обробки

матеріалів: аналіз та синтез (на етапі розкриття теоретичних основ сутності місцевих бюджетів та децентралізації); розрахунково-аналітичний (на етапі аналізу показників планування та виконання місцевих бюджетів); порівняльний та коефіцієнтний (на етапі розрахунку фінансової стійкості місцевих бюджетів); графічний (на етапі візуалізації результатів дослідження у вигляді таблиць та рисунків).

Інформаційну базу роботи складають матеріали наукових та періодичних видань, навчальні посібники за обраною темою, офіційні статистичні дані та інтернет-ресурси.

Основний результат роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації, аналізі виконання місцевих бюджетів за останні п'ять років, розробці пропозицій щодо шляхів удосконалення планування місцевих бюджетів.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Місцеві бюджети займають провідне місце у системі суспільних фінансів, адже саме вони є базою для функціонування місцевого самоврядування та забезпечують фінансування сфер, що стосуються інтересів всіх верств населення: освіта, охорона здоров'я, культура, житлово-комунальне господарство, соціальний захист тощо. До того ж, за допомогою наявних фінансових ресурсів органи місцевої влади мають вирішувати проблеми адміністративно-територіальних одиниць, забезпечуючи соціально-економічний розвиток регіону та стимулюючи поживлення підприємницької діяльності на місцевому рівні, що як наслідок має стати основою покращення рівня життя та добробуту місцевого населення.

Сутнісна характеристика поняття «місцевого бюджету» має віддзеркалювати його значення, роль та давати певне уявлення про багатогранний характер цієї категорії. Сьогодні існує справжнє різноманіття його тлумачень в науковій літературі, що значною мірою пояснюється великим діапазоном особливостей цього терміну. Різні точки зору вчених щодо підходів до визначення «місцевий бюджет» узагальнено в Додатку А. За результатами аналізу їх трактування можемо охарактеризувати соціально-економічну сутність дефініції «місцевий бюджет» наступним чином: місцевий бюджет – це план формування та використання фондів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення виконання ними своїх функцій та покладених на них повноважень щодо соціального, економічного та культурного розвитку з метою покращення рівня життя населення.

У Законі України «Про місцеве самоврядування» місцеві бюджети визначаються наступним чином: бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій місцевого самоврядування [15].

В свою чергу, Бюджетний кодекс України (далі БКУ) чітко визначає, що місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування [3]. Також згідно даного законодавчого акту, бюджети місцевого самоврядування – це бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах.

Місцеві бюджети в цілому та бюджети об'єднаних територіальних громад зокрема, складаються із загального та спеціального фондів. Їх складовими частинами є:

- всі доходи бюджету, що призначені для зарахування відповідно до загального чи спеціального фонду бюджету;
- всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень відповідно загального чи спеціального фонду бюджету;
- кредитування бюджету;
- фінансування бюджету [3].

Визначено, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ). У законодавстві ми можемо знайти певну класифікацію доходів бюджету, що включає чотири структурні елементи: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти [3].

В свою чергу, видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на виконання бюджетних програм, передбачених відповідним бюджетом [3]. Видатки бюджету класифікуються за чотирма розділами, які ми зобразили на рисунку 1.1

Рисунок 1.1 – Класифікація видатків бюджету відповідно до БКУ [3]

Перспектива нових можливостей залучення фінансових ресурсів для подолання репресивного стану більшості регіонів, забезпечення їх збалансованого розвитку, а також питання зміцнення місцевих бюджетів залежать від реформи децентралізації.

Мета реформи полягає в утворенні ефективного місцевого самоврядування для формування і забезпечення адекватного життєвого середовища громадян, становлення інститутів прямої демократії, а також надання загальнодоступних та якісних послуг, тим самим гарантуючи добробут населення. При цьому важливим фактором виступає узгодження та регулювання інтересів територіальних громад та держави.

В нашій державі процес децентралізації, у тому числі фіскальної (або ж фінансової), розпочався у першій половині 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації в Україні, законів України «Про співробітництво територіальних громад» [35], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [14]. І хоч в Україні з початку реформи не пройшло й 10 років, але в економіці інших країн це давно не новий

термін. З Додатку Б.1 ми можемо прослідкувати інтерес населення всього світу як до реформи фіскальної децентралізації, так і до поняття самих місцевих бюджетів.

З кожним роком, рівень популярності терміну «місцевий бюджет» має тенденцію до поступового зростання, а особливий «бум зацікавленості» народу спостерігаємо у 2022 році, тобто користувачі Інтернету досить таки активно шукають цю тему на його просторах, чого не скажеш про поняття «фіскальної децентралізації», що говорить, можливо, про відсутність певної бази знань щодо цієї теми, хоча ця реформа вже давно була впроваджена багатьма країнами світу. В п'ятірку країн з найбільшою зацікавленістю щодо місцевих бюджетів входять Уганда, Непал, Південно-Африканська Республіка, Нігерія та Сполучені Штати, що ми спостерігаємо з Додатку Б.2. Хоча населення Гани може посперечатися на тему популярності запитів – у них першочергово на вустах саме фіскальна реформа.

Сьогодні тема децентралізації нашої бюджетної системи набуває гострої злободенності, вона є однією з базисних умов фінансової автономії та загальної життєдіяльності органів місцевої влади, що особливо актуально в умовах війни. Впровадження децентралізації стало стимулом для органів місцевого самоврядування ефективніше управляти фінансовими ресурсами та визначати першочергові видатки, на які потрібно фінансування. Економічна ефективність вимагає втілення фінансової децентралізації, внаслідок якої відбувається передача і делегування тих самих видаткових повноважень, створення фінансової бази органів місцевого самоврядування, розробка раціональної моделі фінансового вирівнювання, а також залучення жителів громад до вирішення задач місцевого рівня.

Проблемі формування місцевих бюджетів та збалансованого регіонального розвитку в умовах децентралізації були присвячені наукові роботи багатьох видатних авторів, тож розглянемо підходи до визначення децентралізації деяких з них в Додатку В.

На підставі аналізу наведених тлумачень пропонуємо власне бачення

поняття бюджетної децентралізації, як на процес перерозподілу певних функцій, повноважень управління доходною та видатковою частинами від центрального управління органам нижчого рівня з метою збільшення ефективності реалізації цих повноважень та більш чітке управління фінансовими ресурсами громад.

Особливості та специфіка децентралізації напряму залежать від її класифікаційних ознак. Зазвичай фінансова децентралізація поділяється на три форми: деконцентрація, делегування та деволюція [34]. Деконцентрація характеризується досить невисоким ступенем децентралізації і передбачає передачу повноважень на місцевий рівень, але в таких умовах спостерігається залежність доходів і прийняття рішень від центральних органів влади, що робить місцеві органи здебільшого консультуючими і координуючими стосовно питань розвитку регіону.

На противагу деконцентрації делегування відзначається вищим рівнем децентралізації, при цьому забезпечується часткова фінансово-адміністративна автономність органів місцевої влади, але тим не менше центральні органи можуть скасовувати прийняті рішення місцевого рівня. Місцеві органи влади можуть нагромаджувати місцеві податки та отримувати цільові надходження від центральних органів влади.

Найбільш розвиненою формою фінансової децентралізації є деволюція, яка визначається утвердженням певних функцій і повноважень за місцевими органами влади, які мають право приймати власні рішення, акумулювати доходи, формувати власний бюджет, розподіляти та перерозподіляти фонди грошових коштів [31].

Залежно від рівня фінансової децентралізації окрім її форм в світовій практиці виокремлюють певні моделі фінансового забезпечення місцевого самоврядування, їх стисло характеристику ми відобразили на рисунку 1.2

У випадку коли власні надходження місцевих бюджетів становлять більше 50%, вважається що такі країни мають децентралізовану систему фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Централізовану ж

систему, навпаки, мають ті країни, де частка надходжень від трансфертів превалює над власними надходженнями.

Скандинавська модель	Латинська модель	Ганноверська модель
<ul style="list-style-type: none"> • Частка місцевих податків у ВВП від 10% до 20% • Частка місцевих податків у загальному обсязі податків від 20% до 50% • Країни моделі: Швеція, Данія, Фінляндія 	<ul style="list-style-type: none"> • Частка місцевих податків у ВВП 4-6% • Частка місцевих податків у загальному обсязі податків 20% • Країни моделі: Італія, Франція, Іспанія 	<ul style="list-style-type: none"> • Частка місцевих податків у ВВП 1-2% • Частка місцевих податків у загальному обсязі податків 4-5% • Країни моделі: Німеччина, Велика Британія, Нідерланди, Польща

Рисунок 1.4 – Моделі фінансового забезпечення місцевого самоврядування [9]

Важливо зауважити, що зараз існують певні перешкоди зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів та реалізації регіональної фінансової політики. Наведемо деякі з них:

- надмірна подрібненість територіальних громад, наслідком чого виступає неспроможність органів місцевого самоврядування виконувати всі делеговані їм повноваження;
- дотаційний характер значної частини місцевих бюджетів;
- розвиток місцевого самоврядування фактично відбувається на рівні територіальних громад міст обласного значення;
- відсутність сприятливого життєвого середовища, яке необхідне для гармонійного розвитку людини, її самореалізації, захисту її людських прав;
- зношеність інфраструктури та мереж;
- низький професійний рівень посадових осіб місцевого рівня внаслідок низької платоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, що спричинює низьку ефективність управлінських рішень [21].

Перевага децентралізації полягає у тому, що вона дозволяє кожній місцевій раді обирати свій, найоптимальніший, варіант управління місцевим господарством і фінансами. Кожна громада отримує ресурси – власні надходження, що залишаються в місцевих бюджетах, а не перераховуються в центральний орган, – які вона зможе витратити на свій розсуд. Громадяни самостійно обирають, що для них є пріоритетним напрямом, разом з тим відповідальності стає більше, адже виникає питання – чи зможе місцева влада правильно розпоряджатися фінансовими ресурсами.

У ході проведення реформи децентралізації внесено зміни до основних нормативно-правових документів з питань формування та фінансового забезпечення місцевих бюджетів. В особливості Законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» [13] унормовуються питання утворення та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад, а саме:

- встановлено процедури складання проєктів бюджетів територіальних громад і визначені механізми контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині міжбюджетних відносин в органах місцевого самоврядування новостворених громад;

- визначено особливості формування надходжень та здійснення витрат бюджетів громад у разі несвоєчасного набрання чинності законом про Державний бюджет України, а також у разі несвоєчасного прийняття рішення про відповідний місцевий бюджет;

- унормовано питання фінансового забезпечення тих громад, що не об'єдналися, але знаходяться на території району, де частина територіальних громад є об'єднана.

В Україні діє Національний проєкт децентралізації [37], що включає 25 Програм, з яких основне місце посідає Програма «Підтримка реформи децентралізації в Україні/U-LEAD з Європою: Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку».

Як бачимо з чинного законодавства та угод в Україні децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування є однією з найбільш істотних реформ з часів проголошення незалежності. До того ж, Україну активно підтримують іноземні експерти Програми «U-LEAD з Європою» [20].

Важливим зауваженням буде, що в процесі акумулювання фінансових ресурсів територіальних громад необхідна певна відповідність між наявним обсягом власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та кількістю покладених на них повноважень. Задля спроможності територіальних громад виконувати свої зобов'язання, вона повинна мати в наявності достатній рівень фінансових ресурсів на покриття власних витрат. Тому при формуванні бюджету територіальної громади важливо враховувати її податковий потенціал [8, 12].

Незважаючи на очевидні переваги бюджетної децентралізації існують і ризики. Вагомим ризиком неефективної бюджетної децентралізації може бути виникнення дисонансу між перерозподілом доходів та встановленням макроекономічної стабілізації. За оцінками експертів, надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів. Часто управлінські ризики пов'язують із низькою кваліфікацією управлінського апарату органів місцевого самоврядування, домінування особистих інтересів над суспільними.

Органи місцевого самоврядування, окрім зростання власних фінансових ресурсів, отримали й інші методи економічного регіонального розвитку – можливість здійснення зовнішніх запозичень, обирання установ з обслуговування коштів бюджетів стосовно розвитку та власних надходжень бюджетних установ. Органам місцевого самоврядування надано право:

- самостійно визначати містобудівну політику;
- самостійно розпоряджатися землями за межами населених пунктів;
- надання адміністративних послуг (реєстрація нерухомості, бізнесу, місця проживання особи).

Планування місцевих бюджетів відбувається відповідно до бюджетного процесу на місцевому рівні, який включає кілька стадій. Традиційно стадіями бюджетного процесу на місцевому рівні визнаються [3]:

- 1) складання та розгляд прогнозу місцевого бюджету і прийняття рішення щодо нього;
- 2) складання проєкту бюджету;
- 3) розгляд проєкту та прийняття рішення про місцевий бюджет;
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до рішення про місцевий бюджет;
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Коли мова йде про бюджетний процес, то неможливо оминати увагою таку його складову як програмно-цільовий метод, так званий підхід до управління фінансовими ресурсами, який передбачає визначення конкретних бюджетних програм та цілей, на досягнення яких будуть спрямовані кошти місцевого бюджету. Їхня мета полягає у кінцевому результаті, що досягається при виконанні самих бюджетних програм, відповідає пріоритетам регіональної політики і сприяє досягненню стратегічної мети розвитку адміністративно-територіальної одиниці в середньостроковому періоді. Бюджетні програми готуються головними розпорядниками бюджетних коштів з урахуванням середньострокових план дій, прогнозів і програмних документів економічного і соціального розвитку при складанні прогнозу місцевого бюджету та проєкту бюджету на плановий бюджетний період. В свою чергу цими головними розпорядниками бюджетних коштів на місцевому рівні є місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад, структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників [3].

У процесі виконання бюджетних програм відповідальний виконавець забезпечує цільове та ефективне використання бюджетних коштів у межах встановлених бюджетних призначень протягом усього періоду реалізації

відповідних бюджетних програм.

На кожній стадії бюджетного процесу його учасники, в межах своїх повноважень, здійснюють оцінку ефективності бюджетних програм, що включає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів. За результатами цієї оцінки можуть бути прийняті рішення про внесення змін до бюджетних призначень на поточний період, відповідних пропозицій до проєкту бюджету на плановий період та прогнозу місцевого бюджету, у тому числі про зупинення виконання відповідних бюджетних програм.

Бюджетний процес місцевих бюджетів має на меті організацію ефективного та раціонального використання фінансових ресурсів, забезпечення розвитку адміністративно-територіальних одиниць та задоволення потреб населення на місцевому рівні.

В цілому, зазначимо, що використання бюджетного планування в діяльності місцевих органів влади призводить до:

- забезпечення збалансованості фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;
- визначення реальних джерел доходів місцевого бюджету, виходячи з фіскальних цілей місцевих органів влади для подальшої оптимізації надходжень до бюджету;
- здійснення ефективного контролю з боку місцевих органів влади, яке полягає в своєчасному виконанні суб'єктами господарської діяльності своїх зобов'язань;
- встановлення середньострокових фіскальних і бюджетних цілей щоб досягти ефективності регуляторної та контрольної діяльності місцевих органів влади;
- збереження і покращення регіонального управління на місцевому рівні, трансформації його на вищий рівень [1, 38].

За умов військової агресії з боку Російської Федерації до вже існуючих проблем додалась ще й низка інших непередбачуваних, у тому числі:

необхідність врегулювання диспропорцій між рівнями розвитку регіонів, забезпечення сталого розвитку громад, відновлення пошкодженої війною інфраструктури, оптимізація розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади, забезпечення демократичності в прийнятті рішень та забезпечення територіальних громад власними коштами житлово-комунального господарства.

Пошуки вирішення зазначених проблем закономірно привели до появи певних особливостей формування та виконання бюджетів місцевих органів влади, оскільки у воєнний час належне функціонування фінансової системи України та її економіки в цілому вимагає від влади внесення змін на законодавчому рівні та прийняття термінових та ефективних рішень щодо розподілу бюджетних коштів згідно з пріоритетними напрямками і, відповідно, мати в наявності достатні обсяги ресурсів для реалізації цієї мети.

Тому, центральні органи виконавчої влади ухвалили 11 березня 2022 р. Постанову «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» №252 [32], у якій можна простежити зміни, які відбулися стосовно бюджетного процесу в країні, а саме:

- дозвіл на передачу коштів зі спеціального фонду до загального на підставі рішення органів місцевого самоврядування, місцевої державної адміністрації, військово-цивільної адміністрації або військової адміністрації, якщо вона була заснована на конкретній території;

- зміни до місцевого бюджету вносяться органами місцевого самоврядування, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними або військовими адміністраціями на підставі подання фінансових органів на місці без ухвалення відповідного рішення місцевою радою;

- органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні або військові адміністрації наділені правом прийняття рішень про перерахування коштів з місцевого бюджету до державного;

- органи місцевого самоврядування мають право використовувати залишки освітньої субвенції на територіальну оборону та задоволення потреб

населення, зокрема, на евакуацію та переміщення населення із небезпечних територій, де тривають бойові дії та на фінансування інших заходів, які спрямовані на допомогу та підтримку населення під час воєнного стану;

- передача коштів між місцевими бюджетами може реалізовуватись без укладення договору;

- дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету більше, ніж 1% обсягу видатків загального фонду бюджету відповідної територіальної громади;

- проекти місцевих бюджетів затверджуються рішеннями органів місцевого самоврядування, розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних чи військових адміністрацій [32].

Таким чином, можемо сказати, що результативне формування місцевих бюджетів залежить насамперед від чіткого розподілу компетенцій між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування, що передбачає реформа децентралізації. В сутності вона не є панацеєю та гарантом стрімкого зростання рівня життя місцевого населення, проте вона сприяє вирішенню проблем формування місцевих бюджетів, розширенню економічної самостійності регіонів України та можливостей для кращого забезпечення громад якісними послугами та більш раціонального використання місцевих ресурсів.

2 АНАЛІЗ ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2018-2022 РР.

Аналіз балансових показників місцевих бюджетів є важливою складовою процесу їх формування. Він допомагає зрозуміти фінансову ситуацію та стан фінансових ресурсів на місцевому рівні, а також забезпечує належне планування та прийняття рішень щодо доходів та видатків місцевих бюджетів. Аналіз балансових показників є фундаментальним етапом формування бюджетів, тому їх оцінка буде першим кроком у нашому дослідженні. Дані, щодо основних балансових показників місцевих бюджетів знаходяться в таблиці 2.1

Таблиця 2.1 – Балансові показники загальних місцевих бюджетів за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Показник	Станом на певний період				
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
<i>Доходи</i>					
Уточнений план доходів, млн грн	566 923,7	569 906,2	480 298,7	577 004,8	592 334,5
Фактичне виконання доходів, млн грн	562 415,7	560 527,9	471 479,9	580 699,1	555 097
Відсоток виконання планових показників, %	99,2	98,35	98,16	100,64	93,71
<i>Видатки</i>					
Уточнений план видатків, млн грн	612 228,3	611 088	522 521,7	619 888	623 491,9
Фактичне виконання видатків, млн грн	570 577,6	566 248,5	478 108	569 428,2	484 295,2
Відсоток виконання планових показників, %	93,19	92,66	91,5	91,85	77,67
<i>Кредитування</i>					
Уточнений план кредитування, млн грн	387,2	579,5	410,6	329,4	1 291
Фактичне виконання кредитування, млн грн	378,7	546,2	220,1	241,7	928
Відсоток виконання планових показників, %	97,82	94,25	53,61	73,39	71,88
<i>Дефіцит/профіцит</i>					
Обсяги дефіциту (-) або профіциту (+), млн грн	-8 540,6	-6 266,9	-6 848,2	11 029,1	69 873,8

З таблиці ми спостерігаємо тенденцію до часткового невиконання плану доходів, видатків та кредитування. За період з 2018 по 2022 роки уточнений план доходів зріс на 4,48%, а ось їх фактичне виконання навпаки зменшилося на 1,3%. У 2018-2019 рр. спостерігаємо досить таки сталу ситуацію, проте вже у 2020 р. дохідна частина місцевих бюджетів зазнає суттєвих негативних змін майже на 16% в порівнянні з попереднім роком, можливою причиною є глобальна криза внаслідок пандемії, що спричинила скорочення виробництва, зупинку діяльності підприємств і зниження споживчого попиту.

В цілому, у 2020 році ми спостерігаємо суттєве зменшення планових обсягів доходів, видатків та кредитування, відповідно фактичні обсяги також зазнали змін в меншу сторону в порівнянні з попередніми періодами.

У видатковій частині бачимо, що за аналізований період ні разу фактичні видатки не відповідали плановим, до 2021 року включно виконувалося лише близько 92%, а у 2022 році відбулося стрімке скорочення видатків, їх фактичні обсяги взагалі становили лише 77,7% від планових.

У 2022 році ми спостерігаємо значний профіцит, обсягом майже 70 млн грн, обсяги доходів в порівнянні з видатками мають розбіжний характер. Тобто якщо за попередні періоди ми між доходами та видатками ми бачимо різницю приблизно на 2%, то у 2022 р. їх різниця становила близько 13% через різке скорочення видатків.

Якщо говорити про кредитування місцевих бюджетів, то дані показують, що в різні роки його рівень коливався. У 2018-2019 рр. було досягнуто найвищого рівня виконання планових показників за останні п'ять років (97,82% та 94,25% відповідно). Проте, в наступних періодах виконання планових показників стало значно нижчим, у 2022 році залишилося на рівні 71,88%. Зауважимо, що на рівень кредитування місцевих бюджетів можуть впливати фінансові умови, наявність інвестиційних проектів, рішення уряду щодо фінансування регіональних програм та інші фактори.

Наявність достатнього та обґрунтованого обсягу фінансових ресурсів бюджету, їх раціональне та ефективне використання є гарантом соціально-

економічного розвитку громади. Тому постає питання проведення аналізу формування дохідної частини місцевих бюджетів нашої держави для подальшого визначення можливих шляхів покращення її поточного стану. Дані щодо обсягів доходів місцевих бюджетів узагальнено в таблиці 2.1

Таблиця 2.2 – Обсяги доходів місцевих бюджетів за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Показник	Станом на певний період					Відхилення +/-
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	
Податкові надходження	232 532,8	270 545,7	285 571,5	346 713,1	393 460,6	160 927,8
Неподаткові надходження	28 027,3	26 105	21 462,5	27 183	22 041,1	-5 986,2
Доходи від операцій з капіталом	2 143,4	2 928,8	3 473	3 462,2	2 275,9	132,5
Від органів державного управління	298 939,7	260 302	160 177	202 733,2	136 753,7	-162 186
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	94,1	44,2	146,3	36	223,2	129,1
Цільові фонди	678,1	601,9	649,3	571,3	342,2	-335,9
Всього:	562 415,7	560 527,9	471 479,9	580 699,1	555 097	-7 318,7

Як ми бачимо відповідно з таблиці, загальна сума доходів місцевих бюджетів України за період 2018-2022 рр. має тенденцію до спадання; порівняно з попереднім роком: у 2019 зменшився на 0,34% та становив 560 527,9 млн грн, у 2020 р. – на 15,88% та становив 471 479,9 млн грн, потім спостерігаємо різке зростання у 2021 році – на 23,17% , що дорівнювало 580 699,1 млн грн, і у 2022 році знову спадає на 4,41%. Загалом за 2022 рік до місцевих бюджетів надійшло 555 097 млн грн доходів загального та спеціального фондів. Пандемія Covid-19 і карантинні заходи, що застосовувалися протягом довготривалого часу у 2020 році і у першій

половині 2021 року, мали серйозний вплив на всі сфери економічної діяльності, що в підсумку, позначилося на фінансовій спроможності місцевих органів влади, їх здатності виконувати власні повноваження та реалізовувати подальші стратегії розвитку. Скорочення доходів та необхідність додаткового фінансування протикоронавірусних заходів суттєво ускладнили становище місцевих бюджетів [4]. Не встигли місцеві бюджети оговтатись належним чином від наслідків пандемії, так з'явилась нова перепона – розпочата Росією війна стала безпрецедентним випробовуванням на стійкість всієї системи управління та функціонування муніципалітетів.

У розрізі надходжень дохідної частини місцевих бюджетів за аналізований період бачимо зростання податкових надходжень (на 69,21%), доходів від операцій з капіталом (на 6,18%), надходжень від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ (на 137,19%), неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти від органів державного управління та обсяги цільових фондів мають тенденцію до негативних змін: на 21,36%, 54,25% та 49,54% відповідно. Дані, щодо структури доходів місцевих бюджетів зображені на рисунку 2.1

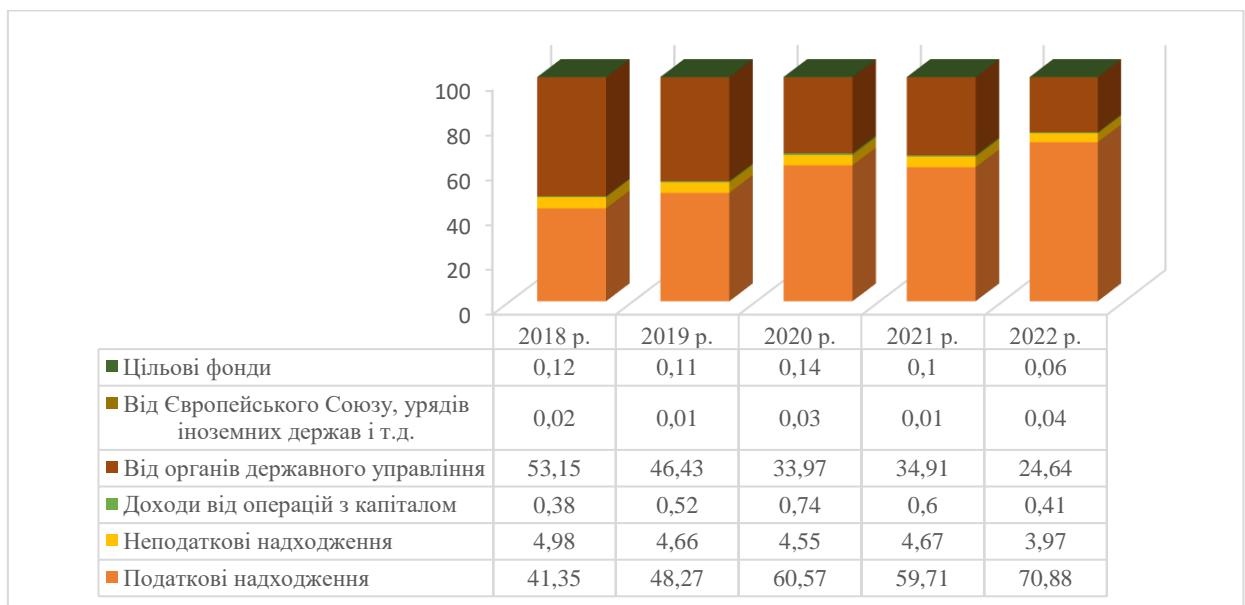

Рис. 2.1 – Структура доходів місцевих бюджетів у розрізі видів надходжень за 2018-2022 рр., % [11]

За період 2018-2022 рр. спостерігаємо досить мінливу ситуацію в структурі доходів місцевих бюджетів: якщо у 2018 році більше ніж 53% припадало на міжбюджетні трансферти, то у 2022 році вони складають лише четверту частину всіх надходжень (майже 25%). У 2022 році найбільшу питому вагу склали податкові надходження (70,9%), що свідчить про певну самостійність місцевих бюджетів, залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів від центральних органів влади з кожним роком дедалі більше послаблюється в порівнянні в базисним періодом. Обсяги неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом не є надто впливовими видами доходів у формуванні місцевих бюджетів.

Хоч податкові надходження є фундаментом всієї дохідної частини місцевих бюджетів, але тим не менш використання міжбюджетних трансфертів є неминучим явищем. Головна місія трансфертів полягає у розв'язанні проблеми вертикальної незбалансованості, яку спричинює невідповідність податкоспроможності населення певного регіону та фінансуванню видатків. Система трансфертів також слугує в якості допоміжного інструменту для здійснення горизонтального вирівнювання, тобто для виправлення розбіжностей між адміністративно-територіальними одиницями, зумовлених соціально-економічною специфікою та можливостями кожного регіону [33, 36].

За допомогою міжбюджетних трансфертів на місцевому рівні вирішуються питання компенсації бюджетам нижчого рівня витрат на виконання делегованих повноважень, вартість яких перевищує бюджетні можливості органів місцевого самоврядування, а також вирішуються проблеми, зумовлені нерівномірністю у мобілізації доходів бюджету, та проблеми соціального характеру, які пов'язані з особливостями регіонального розвитку окремих областей і їх економічною спроможністю. Трансферти до місцевих бюджетів в умовах війни можуть бути підвищені або змінені з метою забезпечення фінансової підтримки та допомоги місцевим урядам у виконанні

своїх функцій та забезпеченні необхідних послуг та програм. Вірогідними аспектами трансфертів до місцевих бюджетів в умовах війни можуть бути:

- збільшення урядом обсягів трансфертів до місцевих бюджетів з метою додаткового поповнення фінансових ресурсів для реалізації заходів по підтримці місцевого населення, відновленню пошкодженої інфраструктури та наданню допомоги постраждалим та уразливим групам населення;

- перерозподіл урядом виділених коштів в рамках трансфертів для підтримки місцевих бюджетів з пріоритетом на військові потреби, безпеки, евакуацію та гуманітарну допомогу;

- запровадження спеціальних програм та проєктів для місцевих бюджетів, спрямованих на підтримку економіки, розвиток соціальної інфраструктури, відновлення після військових дій та соціального захисту населення;

- врахування урядом особливостей кожної громади та її потреб відповідно до поточної воєнної ситуації, що може означати індивідуальний підхід до виділення трансфертів залежно від рівня загрози, постраждалих територій та інших факторів.

Проаналізуємо детальніше обсяги та структуру міжбюджетних трансфертів, що надходили до місцевих бюджетів України (рисунок 2.2).

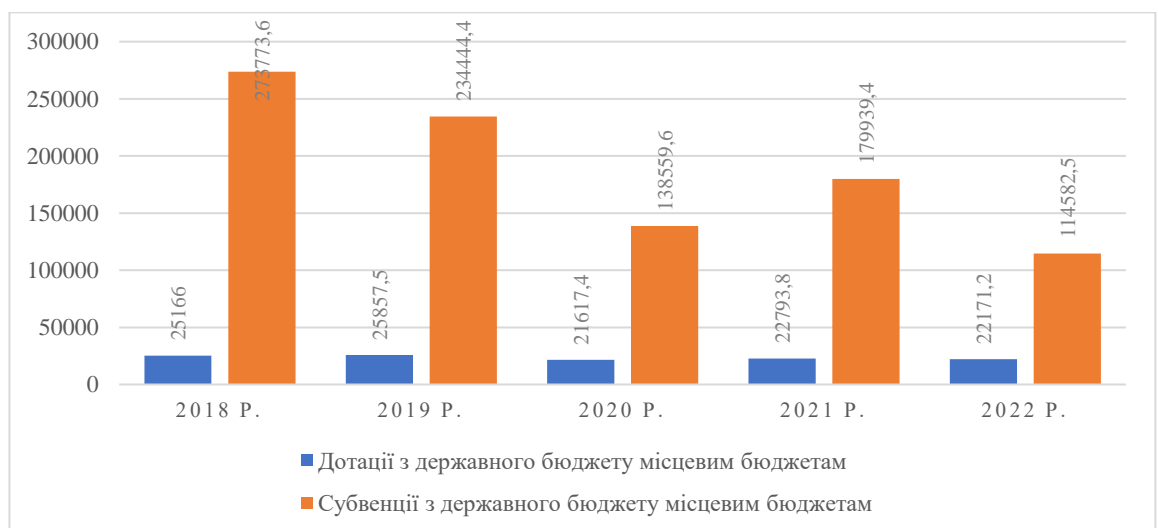

Рисунок 2.2 – Обсяги трансфертів до місцевих бюджетів від органів

державного управління за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Загальний обсяг міжбюджетних трансфертів, які надходили до місцевих бюджетів України, мав негативну динаміку: за останні п'ять років зменшився більше ніж наполовину (54,25%). Дотації та субвенції є двома основними видами трансфертів, які використовуються в Україні та багатьох інших країнах. Основна різниця між ними – їх цільове призначення, яке визначає необхідність повернення або відсутність такого зобов'язання. Дотація виділяє бюджети для поточних витрат, що пов'язано з недостатністю кількістю коштів. Субвенція надається під конкретний проєкт, тому цільове призначення є обов'язковим, а при будь-яких порушеннях кошти підлягають поверненню. Як бачимо, в структурі міжбюджетних трансфертів значно переважають саме субвенції (більше 80%). Субвенції часто надаються для підтримки розвитку певних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура тощо. Вони можуть використовуватися в тому числі для зменшення регіональних нерівностей, забезпечення рівних умов для розвитку різних територій, адже можуть бути спрямовані на підтримку менш розвинутих регіонів або територій з обмеженими доходами. У 2018 році спостерігається виділення коштів здебільшого на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату комунальних послуг (69 976,5 млн грн), надання медичної та освітньої субвенцій (61 650,2 млн грн та 60 423,8 млн грн відповідно), а також субвенції на виплату допомоги малозабезпеченим сім'ям та непрацездатним особам (51 753,1 млн грн). У 2022 у загальній структурі субвенцій найвагомішу питому вагу має освітня субвенція (майже 85%), яка дорівнювала 96 651,9 млн грн. Тобто, освіта та охорона здоров'я є пріоритетними соціальними сферами, на які приділяється особлива увага уряду. Забезпечення якісної освіти та доступної медичної допомоги є першочерговими завданнями для забезпечення соціального розвитку та підвищення якості життя громадян.

Якщо говорити про дотації, то у 2018 році спостерігаємо, що в їх загальній структурі переважає додаткова дотація на здійснення переданих з

державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я (16 500 млн грн). У 2022 році приблизно таку ж суму коштів (16 297,1 млн грн) становила базова дотація, яка мала на меті забезпечити місцевим органам влади мінімальний рівень фінансових ресурсів для забезпечення виконання їх функцій та здійснення необхідних видатків.

Зважаючи на зміни в структурі дохідної бази місцевих бюджетів, слід ознайомитися з динамікою частки місцевих бюджетів у загальному обсязі зведеного бюджету України, що зображена на рисунку 2.3

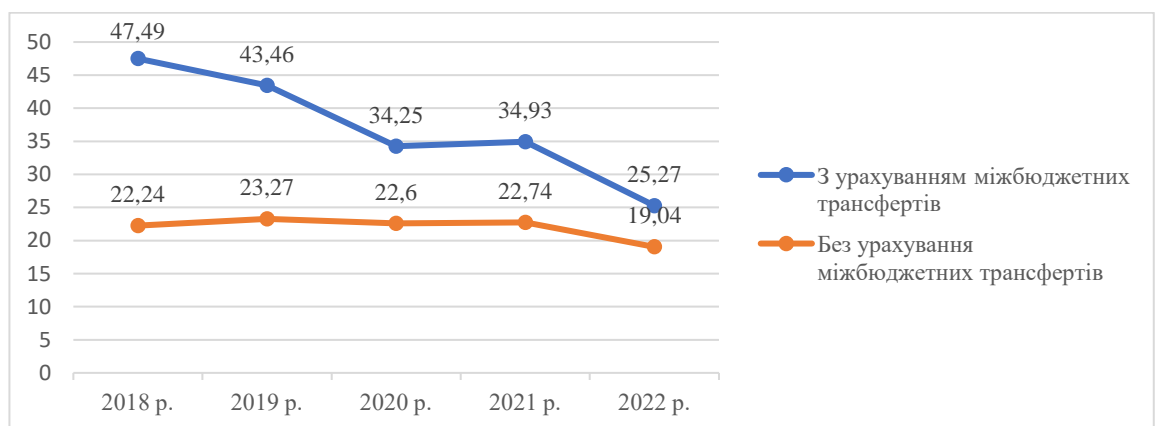

Рис. 2.3 – Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (з трансфертами та без них) за 2018-2022 рр., % [11]

За останні п'ять років питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (без урахування міжбюджетних трансфертів) має тенденцію до негативних змін: з 22,24% у 2018 році до 19,04% у 2022 році. Тобто переважна частина фінансових ресурсів (більше 80% у 2022 р.) продовжує акумулюватися здебільшого у державному бюджеті, що звісно спричиняє залежність місцевих органів влади від рішень центрального уряду.

У бюджетному плануванні на місцевому рівні не менш важливим аспектом постають видатки місцевих бюджетів, дані щодо їх обсягів винесені в таблицю 2.3

Загалом, видатки місцевих бюджетів здебільшого мають негативну динаміку, стрімке скорочення видатків приходилося на 2020 р. та 2022 р.. За

останні п'ять років обсяги видатків зменшилися на 15,12%, в основному через скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (116 298,9 млн грн), на охорону здоров'я (62 221,8 млн грн) та на економічну діяльність (16 094,7 млн грн).

Таблиця 2.3 – Обсяги видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Показник	Станом на певний період					Відхилення +/-
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	
Загальнодержавні функції	28 591,9	34 914,8	40 969,4	45 962,7	46 469,1	17 877,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	1 149,6	1 304,6	1 833,7	1 739,7	11 108,3	9 958,7
Економічна діяльність	77 160,5	81 854,2	93 925,5	112 360,2	61 065,8	-16 094,7
Охорона навколишнього природного середовища	3 000,8	3 413,5	2 419,7	2 420,3	512,5	-2 488,3
Житлово-комунальне господарство	30 048,5	34 379,1	32 125,9	56 730,4	40 631,4	10 582,9
Охорона здоров'я	93 229,8	89 816,2	50 865,9	33 105,2	31 008	-62 221,8
Духовний та фізичний розвиток	18 885,8	21 583,1	21 884,4	27 388	22 584,7	3 698,9
Освіта	165 706	187 099,7	199 425,8	249 077,4	232 250,3	66 544,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	145 498	103 158,1	23 999,2	28 067,7	29 199,1	-116 298,9
Міжбюджетні трансферти	7 306,2	8 725	10 658	12 576,1	9 465,6	2 159,4
Всього:	570 577,6	566 248,5	478 108	569 428,2	484 295,2	-86 282,4

Якщо у 2018 році в структурі видатків місцевих бюджетів спостерігався більш-менш градаційний розподіл коштів, то вже у 2022 році в структурі значно превалюють видатки на освіту, і здебільшого це видатки на загальну середню та дошкільну освіту. Видатки на загальнодержавні функції також мають тенденцію до зростання (на 62,52%). Особливої уваги заслуговують видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, у 2018 році бачимо ситуацію за якої вони займають четверту частину всіх видатків місцевих

бюджетів, коли у 2022 році ситуація кардинально змінилася – тепер це лише 6% в структурі. Переломним періодом став 2020 рік – саме тоді відбулося різке скорочення видатків на допомогу у вирішенні житлового питання, якщо у 2018 році на цей вид видатків припадало 65 402,5 млн грн, то вже у 2020 році – лише 792 млн грн, пояснюється це можливим наслідком пандемічної кризи, у зв'язку з якою фінансові ресурси були перерозподілені для надання допомоги в інших сферах, які відразу були більш критичними, таких як охорона здоров'я чи підтримка економічної діяльності регіонів.

Щодо видатків на охорону здоров'я, то ми спостерігаємо суттєве зменшення їх обсягів внаслідок впровадження радикальної медичної реформи, що сфокусована на зміну механізму фінансування системи охорони здоров'я. Впродовж аналізованого періоду частка видатків із державного бюджету у вигляді медичної субвенції в загальних видатках місцевих бюджетів поступово знижується, що свідчить про підвищення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні галузі. Однак загалом місцеві бюджети на сьогоднішній день все ще неспроможні самостійно, за рахунок лише власних ресурсів фінансувати охорону здоров'я. Важливо, що від рівня наповнення бюджету відповідно до планування місцевих бюджетів залежить ступінь виконання місцевих органів влади переданих їм повноважень та функцій, перш-за-все стосовно соціального захисту за забезпечення населення, надання послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, розвитку житлово-комунального сектору. Тому з нашого боку буде доцільно проаналізувати виконання планових показників доходів та видатків місцевих бюджетів України. Почнемо з доходів, дані щодо їх виконання в розрізі загального та спеціального фондів висвітлені на рисунку 2.4

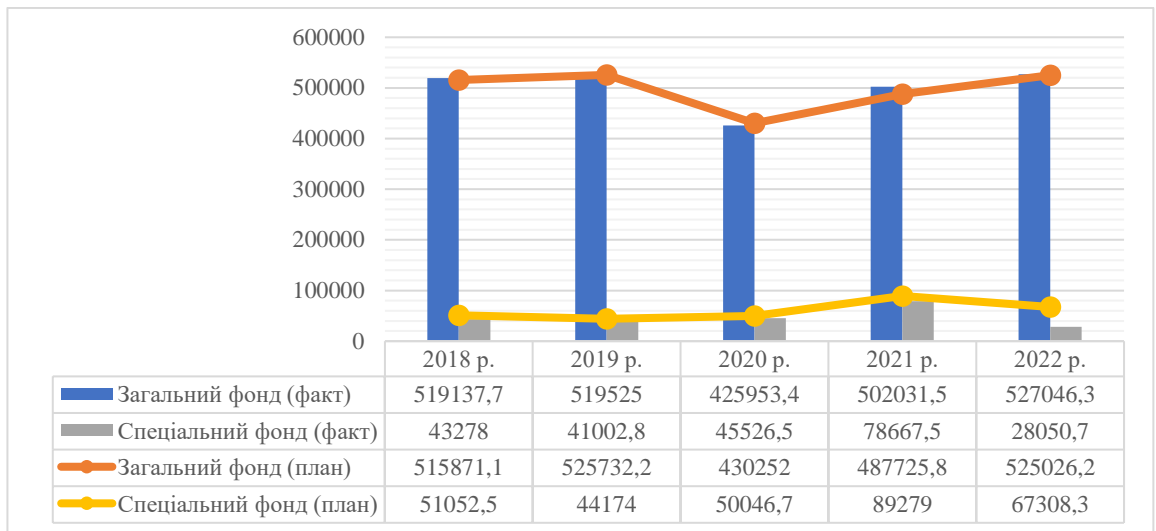

Рисунок 2.4 – Планові та фактичні обсяги доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Ситуація щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів України подібна до виконання загального обсягу доходів місцевих бюджетів, оскільки частка загального фонду в структурі доходів суттєво переважає. Отже, доходи загального фонду місцевих бюджетів України виконувалися в повній мірі за виключенням 2020 р., фактичний обсяг доходів цього фонду у 2020 р. становив 290 114,8 млн грн або 98,96% планового обсягу.

Показники виконання доходів спеціального фонду місцевих бюджетів України певним чином гірші: за останні п'ять років доходи у повному обсязі не виконувалися. Найгірший показник спостерігався у 2018 р.: фактична сума доходів спеціального фонду місцевих бюджетів становила 29 276,9 млн. грн або 84,84% планового обсягу. Недалеко відійшло виконання доходів у 2022 р.: всього виконано лише 86,25% планового обсягу. У разі неповного виконання плану доходів місцеві бюджети можуть стати більш залежними від фінансової підтримки центрального уряду. Місцеві органи влади можуть потребувати додаткових трансфертів та субвенцій для покриття втрат доходів, що в свою чергу обмежує фінансову автономію та рішення місцевих органів влади.

Для аналізу видатків місцевих бюджетів на основі даних рисунка 2.5, розглянемо обсяги видатків загального та спеціального фондів протягом

п'ятирічного періоду.

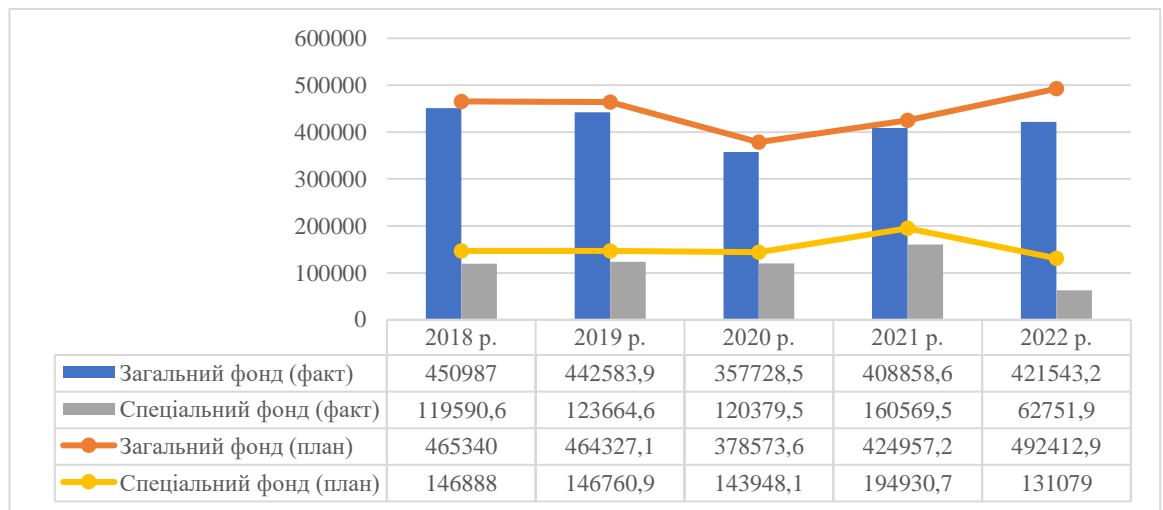

Рисунок 2.5 – Планові та фактичні обсяги видатків місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Загальний фонд видатків місцевих бюджетів демонструє мінливий характер, але має тенденцію до зростання за плановими показниками. У 2022 році видатки загального фонду в порівнянні з попереднім 2021 роком зросли за рахунок видатків на забезпечення нагальних потреб в умовах воєнного стану, на субвенції з місцевих бюджетів держбюджету на фінансування потреб безпеки та оборони, на заходи та роботи з територіальної оборони, на відшкодування різниці в тарифах та на виробництво, транспортування та постачання теплової енергії [29]. Показовим моментом є те, що за аналізований період видатки загального фонду ні разу не виконувалися в повному обсязі, найвищий відсоток виконання спостерігався у 2018 році та становив 96,91%, потім поступово спадав до 85,6% у 2022 році, що є найнижчим результатом.

Зважаючи на пріоритетність видатків та вимоги воєнного стану, в першу чергу органи місцевого самоврядування здійснили скорочення всіх непершочергових видатків. Як наслідок, обсяги спеціального фонду зменшилися порівняно з попередніми роками. У 2022 році помітна різка негативна зміна видатків спеціального фонду майже на 100 млн грн в

порівнянні в попереднім 2021 роком, що спричинено зменшенням капітальних видатків та оптимізацією видаткової частини місцевих бюджетів.

Вагому роль у плануванні місцевих бюджетів відіграють місцеві запозичення, які дозволяють залучати додаткові кошти для фінансування будівництва чи модернізації інфраструктури, забезпечення соціальних послуг, а також у деяких випадках на покриття бюджетного дефіциту. Місцеві запозичення повинні бути керованими та узгодженими зі сталим плануванням та фінансовою стратегією місцевих органів влади. Дані, щодо обсягів місцевих запозичень знаходяться в таблиці 2.4

Таблиця 2.4 – Обсяги місцевих запозичень за період 2018-2022 рр. [23]

Показник	Станом на певний період				
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Місцеві запозичення, тис. євро	46440	61644	28043	285362	25000
Місцеві запозичення, тис. грн	2957551	4040761	8259472	-	2060000
Місцеві запозичення, тис. доларів	25000	-	-	-	-

Загалом, відповідно до даних Мінфіну, кількість місцевих запозичень з кожним роком поступово зростала, поки у 2022 році не почалося скорочення кількості місцевих запозичень [23].

У періоди економічної нестабільності або зменшення виробництва може зменшуватися спроможність місцевих органів влади запозичувати кошти. Важливо зазначити, що скорочення кількості місцевих запозичень не завжди є негативним явищем, оскільки це може свідчити про раціональне управління фінансами на місцевому рівні задля зменшення боргового навантаження.

3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У нинішніх умовах ринкової трансформації економіки України, через введення воєнного стану на території країни, виникає нагальне питання оптимального формування місцевих бюджетів та необхідності пошуку ефективних механізмів поповнення їх ресурсів, адже місцеві бюджети мають бути достатніми для забезпечення виконання органами місцевої влади делегованих їм повноважень щодо надання населенню відповідної громади якісних послуг не нижче мінімального рівня їх соціальних потреб.

Бюджетна політика на місцевому рівні має бути спрямована на зменшення частки трансфертів з державного бюджету у структурі доходів та збільшення автономії місцевих бюджетів за рахунок раціонального наповнення місцевими податками та зборами. Роль місцевих бюджетів має зростати і стати основою забезпечення потреб місцевого населення.

У розрізі нашої роботи буде доцільно провести певне прогнозування на наступний період, проте важливо зазначити, що прогнозування обсягів доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану є надзвичайно невизначеним і нестабільним завданням, тому перш-за-все потрібно навести кілька факторів, які можуть бути враховані при прогнозуванні доходів місцевих бюджетів в таких умовах:

- збільшення видатків (умови воєнного стану можуть призвести до збільшення видатків на оборону, безпеку, гуманітарну допомогу);

- скорочення податкових надходжень (воєнний стан може призвести до зниження активності бізнесу, зменшення виробництва та скорочення обсягів торгівлі, що в свою чергу призведе до зменшення податкових надходжень з податків на прибуток підприємств, ПДВ та інших податків);

- залежність від державних трансфертів (умови воєнного стану можуть вплинути на фінансову підтримку від центрального уряду, який може виділяти

додаткові кошти для регіонів, що перебувають у зоні конфлікту, але також можливий варіант, навпаки, скорочення трансфертів від органів державного управління внаслідок економічних труднощів, спричинених війною);

- гуманітарна допомога та міжнародні кошти (в умовах воєнного стану міжнародні організації та країни можуть надавати фінансову допомогу постраждалим).

Всі ці фактори мають бути враховані при прогнозуванні дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів, тому доцільно розглядати прогноз, враховуючи можливі граничні показники, як мінімальні, так і максимальні. Результати наших розрахунків представлені на рисунку 3.1 та 3.2 відповідно.

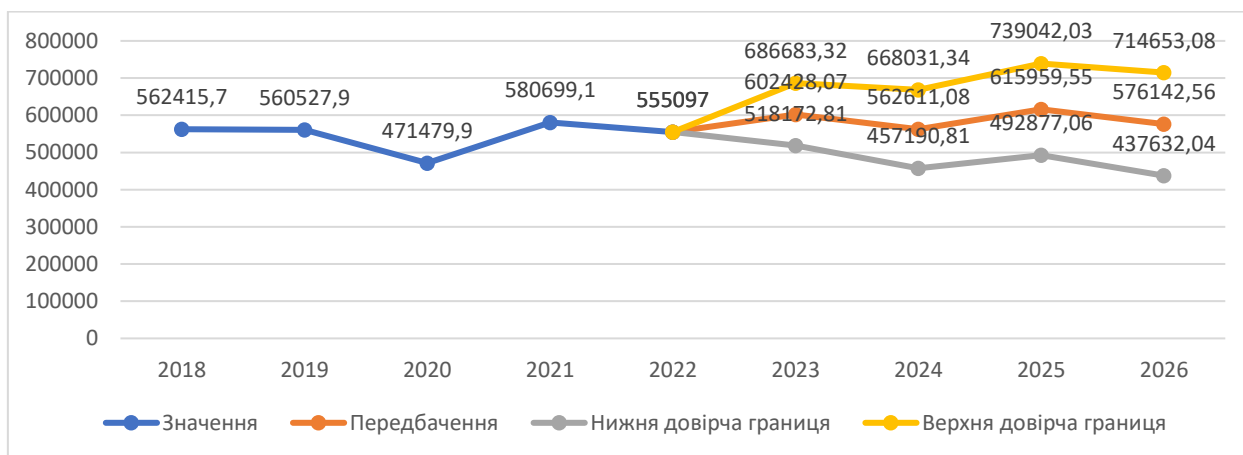

Рисунок 3.1 – Прогнозні показники доходів місцевих бюджетів, млн грн

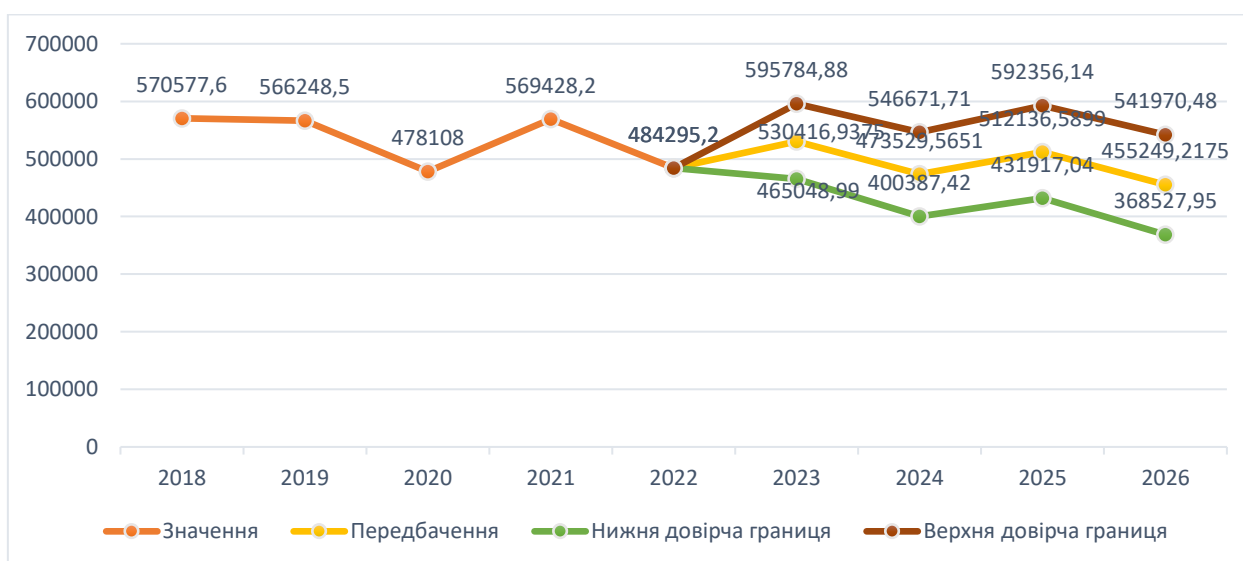

Рисунок 3.2 – Прогнозні показники видатків місцевих бюджетів, млн грн

З початку війни місцеві бюджети України демонструють досить позитивні результати, а зведені показники виконання дохідної частини бюджету є кращими, ніж очікувалося. Зокрема, у відносно безпечних регіонах не було значних проблем із надходженням коштів до бюджетів, що зумовлювалося зростанням податкових надходжень. Це зростання надходжень до місцевих бюджетів може бути спричинене кількома факторами:

1. Збільшення видатків на військовослужбовців: виплати військовослужбовцям можуть стимулювати зростання доходів фізичних осіб, оскільки ці виплати стають додатковими джерелами доходу для отримувачів і можуть бути обкладені податками;

2. Податкова дисципліна: в контексті війни і загрози національної безпеці, платники податків можуть бути більш свідомими про необхідність сплати податків, щоб підтримати оборонні зусилля і функціонування місцевих органів влади.

Важливо враховувати, що ці позитивні тренди можуть бути обмеженими на безпечних територіях, а в районах активних бойових дій або тих, що зазнають значних матеріальних руйнувань ситуація є дещо іншою, що ми конкретним чином можемо спостерігати відповідно з Додатку Г.

Очікувано, що за останні п'ять років спостерігається негативна тенденція в дохідних частинах всіх, без винятку, зведених місцевих бюджетів. Зокрема, у порівнянні навіть з попереднім 2021 роком, у 2022 році найбільше зменшилися доходи місцевих бюджетів Луганської (44,04%), Херсонської (42,87%), Донецької (35,6%), Харківської (29,07%) та Запорізької (22,92%) областей. Зниження ділової активності середнього та малого бізнесу, масова міграція місцевого населення, зменшення кількості працюючих підприємств, а також антикризові заходи уряду щодо послаблення податкового тиску – це лише деякі з факторів впливу повномасштабного вторгнення на формування місцевих бюджетів. Також на зменшення обсягів надходжень, значною мірою, вплинули зміни законодавства. Запровадження нульової акцизної ставки на паливо призвело до зниження доходів бюджетів громад, оскільки раніше цей

податок становив значну частину їхніх доходів. Також заборона на продаж алкоголю спричинила втрати доходів місцевих бюджетів через ненадходження акцизного податку з цього виду товарів. Умови сплати єдиного податку також зазнали змін, деяким категоріям було дозволено не сплачувати цей податок, а бізнесу було надано можливість перейти на спеціальні умови оподаткування за ставкою 2%. Загалом, зміни законодавства, що стосуються оподаткування палива, алкоголю та єдиного податку, мають вагомий вплив на обсяги надходжень до бюджетів громад. Цим здебільшого скористалися області, де ведуться активні бойові дії, що і призвело до скорочення доходів їхніх бюджетів [24].

В свою чергу бюджетні доходи у відносно безпечних регіонах мають тенденцію до зростання. Серед основних причин - збільшення надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). З наведеної таблиці помітно, що доходи Львівської області є найбільш зростаючими. На це вплинуло переміщення великої кількості підприємств на територію Львівщини, адже серед західних регіонів (які є відносно безпечними) найбільш привабливою релокацією є саме Львівська область. Після такого переселення ці підприємства повинні сплачувати ПДФО за своїм новим місцем реєстрації, тобто збільшення кількості підприємств на Львівщині може призвести до збільшення податкових надходжень у цей регіон. Це може бути позитивним фактором для місцевого бюджету, оскільки додаткові податкові надходження можуть бути використані для розвитку інфраструктури, соціальних послуг та інших потреб. Крім того, переміщення підприємств також може мати позитивний вплив на зайнятість у регіоні, створюючи нові робочі місця для тих, хто є потенційними платниками податків [16]. Це може покращити економічну ситуацію в області та зменшити міграційний відтік населення. Однак, такі зміни також потребують належного управління та координації, щоб забезпечити сталий розвиток регіону і максимізувати користь для місцевого населення [7].

З Додатку Д ми можемо прослідкувати за зміною обсягів фактичних

видатків місцевих бюджетів у розрізі окремо взятих регіонів. За останні п'ять років, відповідно до доходів, спостерігаємо суттєве скорочення видатків. Відмінності у розмірах видатків між областями частково пояснюються наслідками воєнного конфлікту на сході України. Зокрема, бачимо, що області, які безпосередньо постраждали від конфлікту, такі як Донецька, Луганська, Херсонська та Харківська, відзначаються найбільшим скороченням видатків.

Донецька та Луганська області мають найбільші негативні відхилення, які становлять 57,25% та 66,7% відповідно у порівнянні з базисним періодом, є наслідком у тому числі зниження фінансування, зокрема через втрату контролю над окремими територіями та розподіл бюджетних коштів на інші потреби.

Взагалі, нинішня ситуація спровокувала створення бюджетного профіциту у всіх областях. Доходи всіх областей нашої держави є вищими в порівнянні з їх видатковою частиною, з одного боку це може забезпечити додаткові фінансові ресурси для відновлення та розвитку громад після воєнного конфлікту, але з іншого – свідчить про зменшення соціальних та економічних видатків, що негативно впливає на добробут населення та розвиток регіону в цілому. Хоча економічний розвиток регіонів в контексті війни є дещо ефемерним явищем, але навіть в таких умовах деякі регіони можуть виявити певний рівень стійкості і навіть досягати обмеженого розвитку, що є можливим завдяки наявності ресурсів, їх стратегічному розподілу або наявності іноземних інвестицій. В умовах децентралізації та підвищенні самостійності місцевих бюджетів посилюється відповідальність місцевих органів влади за результати їх фінансової діяльності. На законодавчому рівні відсутні методики з аналізу фінансового стану місцевих бюджетів, що не дозволяє забезпечити оцінку ефективності бюджетної політики на місцевому рівні. В економічній літературі використовуються багато показників, що дублюють один одного та ускладнюють проведення аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. Найбільш фундаментальною,

на наш погляд, є методика, запропонована професором Костирко Л.А. [21], яка передбачає розрахунок інтегрального показника, що враховує сукупний вплив інтегральних оцінок за визначеними елементами аналізу: збалансованості, фінансової самостійності та ефективності бюджету (Додаток Е).

Кожен блок аналізу складається з системи показників, що спрямовані на дослідження та аналіз найважливіших складових фінансової стійкості місцевого бюджету. Деталізація показників обумовлюється необхідністю надання об'єктивної оцінки фінансової стійкості досліджуваного місцевого бюджету. Під час аналізу важливо враховувати різні чинники, які впливають на фінансову самостійність бюджету, на його здатність покривати видатки за рахунок статей надходжень та на ефективність проведення фінансової діяльності місцевих органів влади в умовах децентралізації. Вихідні дані для проведення розрахунків ми узагальнили у вигляді таблиці 3.1

Таблиця 3.1 – Вихідні дані для проведення аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр., млн грн [11]

Показник	Рік				
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Доходи	263 476	300 225,9	311 302,9	377 965,9	418343,3
Видатки	570 577,6	566 428,5	478 108	478 108	484295,2
Трансферти	298 939,7	260 302	160 177	202 733,2	136753,7
Податкові надходження	232 532,8	270 545,7	285 571,5	346 713,1	393460,6
Дотації	25 166	25 857,5	21 617,4	22 793,8	22 171,2
Неподаткові надходження	28 027,3	26 105	21 462,5	27 183	22 041,1

Результати комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів України подано в Додатку Ж. Динаміка інтегрального показника, представлена на рисунку 3.3 вказує на те, що у стійкість місцевих бюджетів України мають тенденцію до поступового зростання з кожним роком.

Характеризуючи порогові значення інтегрального показника фінансової стійкості місцевих бюджетів, слід зауважити, що нормальним фінансовим станом бюджетів вважається значення 0,7-0,8, але звісно, найбільш бажаним є наближення цього коефіцієнта якомога ближче до 1.

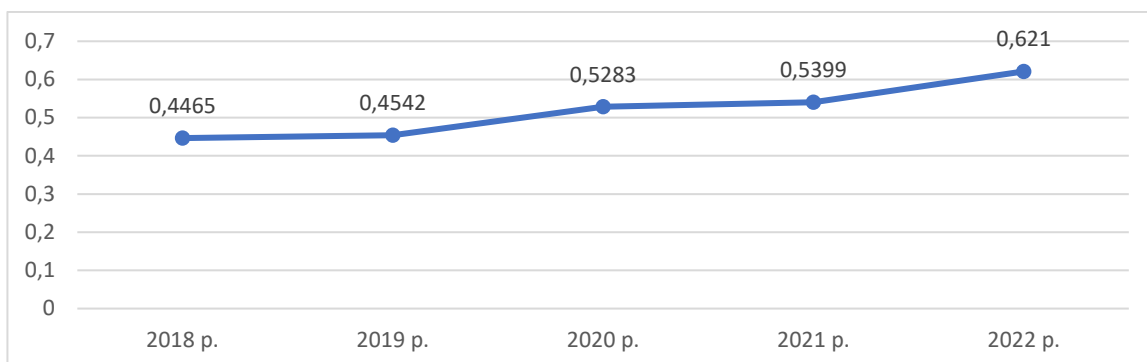

Рисунок 3.3 – Динаміка інтегрального показника фінансової стійкості зведеного бюджету Сумської області за 2018-2022 рр.

Проте, враховуючи особливості реалізації політики фінансової децентралізації, економічні реалії та державний устрій України досягти абсолютного рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів, на сьогоднішній день, є неможливим. Умови децентралізації передбачають залучення громадськості до процесу прийняття рішень та контролю за використанням бюджетних коштів. Вплив бюджету участі на планування місцевих бюджетів є одним з ключових аспектів розвитку демократичного та громадського самоврядування. Бюджет участі є механізмом, який надає можливість громадянам брати активну участь в прийнятті рішень щодо розподілу та використання публічних коштів на місцевому рівні. Залучення громадськості до процесу планування місцевих бюджетів через бюджет участі має кілька переваг. По-перше, це сприяє забезпеченню більшої прозорості та відкритості у фінансових процесах, оскільки громадяни мають можливість бачити, яким чином планується використовувати їхні гроші, що в свою чергу означає підвищення довіри до місцевої влади та зміцнення громадського контролю. По-друге, бюджет участі дозволяє громадянам впливати на пріоритети розвитку своєї території. Вони можуть активно висувати свої пропозиції, ініціювати проекти та впливати на прийняття рішень про алокацію бюджетних коштів. Це сприяє більш ефективному використанню ресурсів, оскільки враховуються реальні потреби та пріоритети громади. По-третє, бюджет участі сприяє зміцненню громадського потенціалу та розвитку активної

громадянської позиції. Він стимулює громадян до більш активної участі в прийнятті рішень, вивченню фінансових процесів та розумінню місцевої бюджетної політики.

Взагалі, удосконалення формування місцевих бюджетів є важливим завданням для забезпечення ефективного використання місцевих фінансових ресурсів. Деякі шляхи оптимізації формування місцевих бюджетів включають [2]:

1. Аналіз та оптимізація дохідної бази, що дозволить ідентифікувати потенційні джерела доходів, це може включати перегляд податкових ставок, розширення податкової бази, привернення інвестицій тощо;

2. Ефективне управління видатками, що включає впровадження системи програмного бюджетування, пріоритизацію видатків, контроль та моніторинг видатків, а також пошук способів скорочення видатків без погіршення якості надання послуг населенню;

3. Залучення бізнесу та громадськості, що може включати розвиток партнерських програм, залучення благодійних фондів та волонтерів, проведення громадських консультацій.

4. Моніторинг та аналіз: важливо проводити постійний моніторинг та аналіз фінансових даних для виявлення неефективних видатків та пошуку можливих джерел поповнення місцевих бюджетів. Це дозволить оперативно реагувати та коригувати заходи для досягнення ефективності.

5. Координованість дій: управління місцевими фінансовими ресурсами повинно бути скоординованим з вищими рівнями управління. Це допоможе забезпечити гармонізацію і спрямування фінансових ресурсів на найбільш важливі завдання.

Загалом, ефективне управління місцевими бюджетами вимагає постійного моніторингу, контролю та належного аналізу цих бюджетів. Тільки таким чином можна забезпечити ефективне планування місцевих бюджетів та задоволення суспільних потреб територіальних громад в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

У роботі поставлено та вирішено важливе наукове завдання, яке полягає у дослідженні теоретичних особливостей та практичних засад функціонування та розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

У першому розділі ми мали можливість узагальнити та систематизувати теоретичні засади формування місцевих бюджетів, звідки постановили, що місцевий бюджет – це план формування та використання фондів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення виконання ними своїх функцій та покладених на них повноважень щодо соціального, економічного та культурного розвитку з метою покращення рівня життя населення. результативне формування місцевих бюджетів залежить насамперед від чіткого розподілу компетенцій між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування, що передбачає реформа децентралізації, внаслідок якої відбувається передача і делегування тих самих видаткових повноважень, створення фінансової бази органів місцевого самоврядування, розробка раціональної моделі фінансового вирівнювання, а також залучення жителів громад до вирішення задач місцевого рівня. Впровадження цієї реформи стало стимулом для органів місцевого самоврядування ефективніше управляти фінансовими ресурсами та визначати першочергові видатки, на які потрібно фінансування. В сутності вона не є панацеєю та гарантом стрімкого зростання рівня життя місцевого населення, проте вона сприяє вирішенню проблем формування місцевих бюджетів, розширенню економічної самостійності регіонів України та можливостей для кращого забезпечення громад якісними послугами та більш раціонального використання місцевих ресурсів.

Другий розділ загалом був присвячений аналізу місцевих бюджетів України за останні п'ять років. Відповідно до проведеного аналізу ми спостерігаємо тенденцію до часткового невиконання плану доходів, видатків

та кредитування, що свідчить про недостатньо ефективне планування бюджетів та може мати серйозні негативні наслідки для фінансової стійкості територіальних громад і соціально-економічного розвитку на місцевому рівні. У 2022 році ми спостерігаємо значний профіцит, розміром майже в 70 млн грн, обсяги доходів в порівнянні з видатками мають сильно розбіжний характер. Тобто якщо за попередні періоди ми між доходами та видатками ми бачимо різницю приблизно на 2%, то у 2022 р. їх різниця становила близько 13% через різке скорочення видатків.

Варто зазначити, що пандемія Covid-19 і карантинні заходи, що застосовувалися протягом довготривалого часу у 2020 році і у першій половині 2021 року, мали серйозний вплив на всі сфери економічної діяльності, що в підсумку, позначилося на фінансовій спроможності місцевих органів влади, їх здатності виконувати власні повноваження та реалізовувати подальші стратегії розвитку, що ми спостерігаємо відповідно в аналізі, адже 2020 рік виявився найбільш «збитковим» в порівнянні з іншими періодами. Скорочення доходів та необхідність додаткового фінансування протикоронавірусних заходів суттєво ускладнили становище місцевих бюджетів.

У розрізі теми кваліфікаційної роботи у третьому розділі ми мали змогу оцінити вплив введення воєнного стану на формування місцевих бюджетів. З початку війни місцеві бюджети України демонструють досить позитивні результати, а зведені показники виконання дохідної частини бюджету є кращими, ніж очікувалося. В свою чергу бюджетні доходи у відносно безпечних регіонах мають тенденцію до зростання. Серед основних причин - збільшення надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

У порівнянні навіть з попереднім 2021 роком, у 2022 році найбільше зменшилися доходи місцевих бюджетів Луганської, Херсонської, Донецької, Харківської та Запорізької областей. Зниження ділової активності середнього та малого бізнесу, масова міграція місцевого населення, зменшення кількості працюючих підприємств, а також антикризові заходи уряду щодо послаблення

податкового тиску – це лише деякі з факторів впливу повномасштабного вторгнення на формування місцевих бюджетів. Нинішня ситуація спровокувала створення бюджетного профіциту у всіх областях. Доходи всіх областей нашої держави є вищими в порівнянні з їх видатковою частиною, з одного боку це може забезпечити додаткові фінансові ресурси для відновлення та розвитку громад після воєнного конфлікту, але з іншого – свідчить про зменшення соціальних та економічних видатків, що негативно впливає на добробут населення та розвиток регіону в цілому. Хоча економічний розвиток регіонів в контексті війни є дещо ефемерним явищем, але навіть в таких умовах деякі регіони можуть виявити певний рівень стійкості і навіть досягати обмеженого розвитку.

Також ми мали змогу провести комплексний аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів України, за допомогою якого виявили, що у 2022 році місцеві бюджети України є більш стійкими в порівнянні з попередніми періодами. Це сталося внаслідок суттєвих трансформацій у структурі доходів бюджетів, адже якщо у 2018 році 70% всіх доходів припадало на трансферти від органів державного управління, то у 2022 році майже 70% доходів складають власні надходження місцевих бюджетів, що тільки підтверджує вагомий вплив децентралізації.

Загалом, ефективне управління місцевими бюджетами вимагає аналізу та оптимізація дохідної бази, ефективного управління видатками, залучення бізнесу та громадськості та постійного моніторингу. Тільки таким чином можна забезпечити ефективне планування місцевих бюджетів та задоволення суспільних потреб територіальних громад в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базика С.К. Бюджетне планування як інструмент фінансового стратегічного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №18. С. 114-118. URL: http://investplan.com.ua/pdf/18_2018/23.pdf
2. Бліщук К.М. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу: проблеми та можливості для їх вирішення. Економіка та суспільство. 2022. Випуск №43
3. Бюджетний кодекс України № 3035-IX, від 06.05.2023 р. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Венцель В., Пилипів В., Слободян Р. Вплив пандемії COVID-19 на місцеві фінанси. U-lead з Європою. 2021. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf
5. Власюк Н.І., Мединська Т.В., Мельник М.І. Місцеві фінанси: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2011. 327 с.
6. Геєнко М.М., Пугач Ю.В. На шляху до самостійності регіонального розвитку: міжнародний досвід, загрози та можливості для України. Науковий вісник УжНУ. 2019. Випуск 27, частина 1. С. 29-33 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27304/1/НА%20ШЛЯХУ%20ДО%20САМОСТІЙНОСТІ%20РЕГІОНАЛЬНОГО%20РОЗВИТКУ.pdf>
7. Громадський простір. Наповнення місцевих бюджетів під час воєнного стану: виявлення резервів та залучення додаткових джерел фінансування. URL: <https://www.prostir.ua/?news=napovnennya-mistsevyh-byudzhativ-pid-chas-vojennoho-stanu-vuyavlennya-rezerviv-ta-zaluchennya-dodatkovyh-dzherel-finansuvannya>
8. Данилишин Б.М. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? URL: <https://kontrakty.ua/article/82116>
9. Демчак Р.Є. Формування моделей бюджетної децентралізації: досвід

зарубіжних країн. Економічний форум. 2015. №3. С. 77-84 URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecfor_2015_3_11)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecfor_2015_3_11](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecfor_2015_3_11)

10. Державне управління та державна служба. словн. довід. уклад. О. Ю. Оболенський. К. : КНЕУ, 2005. 480 с

11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>

12. Дрепін А.В. Формування місцевих бюджетів на засадах децентралізації. Бізнесінформ. 2018. №5. С 295-302. URL: <https://www.business-inform.net/main/>

13. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» № 837-VIII, від 26.11.2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/837-19>

14. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 562-IX від 14.05.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2849-IX, від 31.03.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

16. Західна О.Р., Бунда Н.Б. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2022. №12 (112). С. 84-91 URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5670/5548>

17. Кириленко О. П. Місцеві бюджети і міжбюджетні відносини у бюджетній системі України: монографія. Київ: Фенікс. 2008. 303 с.

18. Ковалевич Д.А., Рошило В.І. Основні засади планування та виконання місцевих бюджетів. Наукові записки. Серія «Економіка». 2013. Випуск 21 С.168-171 URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21)
[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21)

P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoa_2013_21_38

19. Коваленко С.О., Мастеренко Ю.І. Місцеві бюджети в умовах децентралізації. Бізнесінформ. 2017. №6. С. 45-49 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mistsevi-byudzheti-v-umovah-detsentralizatsiyi/viewer>

20. Когут Ю.М., Ковач-Румп Г.Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки. Ефективна економіка. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/77.pdf

21. Костирко Л.А. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. Фінансовий простір. 2016. №1 (21) URL: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1601/16klasmb.pdf>

22. Кульчицький М. І. Місцеві бюджети і механізм їх формування. Фінанси України. 2011. № 9. С. 99–102

23. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/mizhnarodne-spivrobitnictvo>

24. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? URL: <https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhet-shho-z-vikonannyam-za-pershi-try-misyatsi-povnomasshtabnoyi-vijny>

25. Місцеві бюджети в умовах кризових явищ і реформування: монографія. В. М. Головій, Т. Е. Городецька, В. М. Кузніченко, К. В. Курносова, В. І. Лапшин; за заг. ред. О. Л. Яременка; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі, Харк. інт фінансів. Харків: ХІФ УДУФМ. 2011. 182 с

26. Нечипоренко А.В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні. Науковий вісник УжНУ. 2016. Випуск 6, частина 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12381/1/ТЕОРЕТИЧНІ%20АСПЕКТИ%20БЮДЖЕТНОЇ%20ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ%20МІСЦЕВОГО%20САМОВРЯДУВАННЯ%20В%20УКРАЇНІ.pdf>

27. Нижник О.М. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток

держави та територіальних громад. Вісник НАДУ при Президентіві України. Серія «Державне управління». 2016. С. 56–62 URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnaddy_2016_3_10)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnaddy_2016_3_10](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnaddy_2016_3_10)

28. Нікітішин А.О. Податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Науковий вісник ХДУ. 2018. Випуск 29, частина 2. URL:

<https://www.ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/215/210>

29. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>

30. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В. М. Опарін, К. В. Павлюк. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с

31. Петленко Ю., Міланченко В. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Економіка. 2020. Випуск 4 (211) С. 39-47. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/211-39-47.pdf>

32. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» від 11 березня 2022 р. №252. Законодавство України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-п#Text>

33. Радіонов Ю. Актуальні проблеми розвитку міжбюджетних відносин. Економіка України. 2011. № 5. С. 54–58.

34. Реформування системи місцевих фінансів на засадах фіскальної децентралізації: теорія, європейський досвід та вітчизняна практика: монографія / В. П. Вишневський та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Рекової. Краматорськ: ТОВ "Краматорська типографія". 2016. 252 с.

35. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної влади в

Україні» від 01.04.2014. №333-р. Законодавство України URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>

36. Сорговицька Я.Г. Теорія і практика функціонування фінансового вирівнювання в Україні. Науковий вісник УжНУ. 2016. Випуск 7, частина 3. С. 107-111. URL:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12989/1/ТЕОРІЯ%20І%20ПРАКТИКА%20ФУНКЦІОНУВАННЯ.pdf>

37. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співчленами, з іншої сторони. Законодавство України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

38. Чернюк Л.Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури. Ефективна економіка. 2013. №3. URL:
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3295>

39. Local budget. Fiscal decentralization Google Trends. URL:
<https://trends.google.com.ua/trends/explore?date=today%205-y&q=fiscal%20decentralization,local%20budget&hl=uk>

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Тракткування поняття «місцевий бюджет»

№	Автор	Визначення
1	Власюк Н.І., Мединська Т.В., Мельник М.І. [5]	Сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають у зв'язку з утворення та використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади у процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства
2	Опарін В.М. [30]	Місцеві бюджети утворюють централізований фонд грошових ресурсів місцевих рад, яким вони розпоряджаються з метою здійснення заходів, які передбачаються планом економічно-соціального розвитку відповідно до календарного року; Частина основного фінансового плану країни (державного бюджету)
3	Головій В.М., Городецька Т.Е., Кузніченко В.М., Курносова К.В., Лапшин В.І. [25]	Місцеві бюджети відображають грошові відносини, що виникають між місцевими органами самоврядування та суб'єктами розподілу створеної вартості в процесі формування територіальних грошових ресурсів, які використовуються для соціального та економічного розвитку регіонів та покращення рівня життя населення
4	Ковалевич Д.А.. [18]	Фінансовий план утворення централізованого фонду і перерозподілу фінансових ресурсів з використанням системи платежів, обліку та звітності
5	Кириленко О.П. [17]	Фінансовий план розвитку певної територіальної одиниці, де відображаються основні завдання органів місцевої влади та прогнозні результати функціонування
6	Кульчицький М.І. [22]	Система формування, розподілу та використання фондів грошових коштів для забезпечення виконання місцевими органами влади покладених на них функцій і повноважень, як власних, так і переданих від вищих органів влади

ДОДАТОК Б

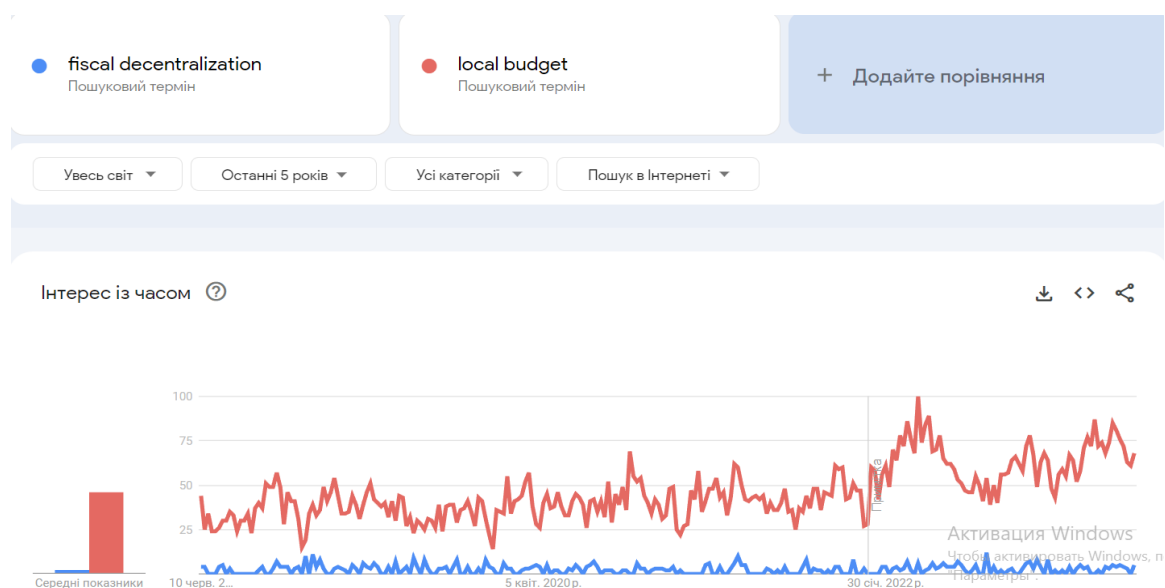

Рисунок Б.1 – Лінія тренду зацікавленості населення світу щодо поняття «фіскальна децентралізація» та «місцевий бюджет» за останні п'ять років [39]

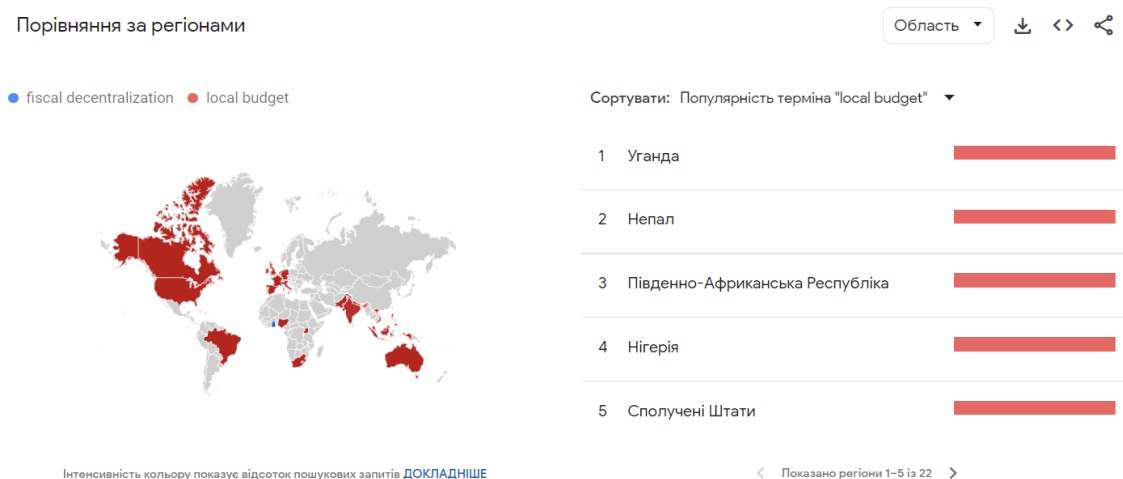

Рисунок Б.2 – Популярність термінів «фіскальна децентралізація» та «місцевий бюджет» в порівнянні за регіонами за останні п'ять років [39]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Класифікація підходів до визначення поняття «децентралізація»

№	Автор	Визначення
1	Оболенський О.Ю. [10]	Передача частини функцій держуправління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем;
2	Геєнко М.М., Пугач Ю.В. [6]	Процес перерозподілу функцій, тобто їх часткове передання від центральних органів управління до місцевих
3	Нечипоренко А.В. [26]	Передача органам місцевого самоврядування компетенції для вирішення питань, пов'язаних з місцевими потребами; створення умов для розвитку, розширення компетенцій місцевих адміністративних органів, що діють у межах своєї компетенції самостійно та незалежно від центральної влади;
4	Нижник О.М. [27]	Передача повноважень, відповідальності та ресурсів від національного до субнаціонального рівня, що представлений відповідними обраними органами влади, або до територіальних органів виконавчої влади. Або приватному сектору;
5	Нікітішин А.О. [28]	Процес, який зумовлює фінансову незалежність органів місцевого самоврядування, яка передбачає достатній обсяг власних дохідних джерел та повноважень

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1 – Дохідна частина місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр. у розрізі областей, млн грн [11]

Область	Доходи, млн грн					Відносне відхилення	
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022/2018 рр.	2022/2021 рр.
Вінницька	30617	27093,1	19658,7	20943,2	21921	-28,4	+4,67
Волинська	20688,4	18865,8	12836,9	13998,9	14633,9	-29,27	+4,54
Дніпропетровська	60565	57761,9	45821,7	61741,4	58619,8	-3,21	-5,06
Донецька	34301,2	31986,8	24671,8	32856,3	21158,2	-38,32	-35,6
Житомирська	23891	21643,3	14941,4	16947,8	18166,6	-23,96	+7,19
Закарпатська	21812,2	21256	14432,4	15511,5	16369,6	-24,95	+5,53
Запорізька	31038,8	28826,3	31905,2	25712	19818	-36,15	-22,92
Івано-Франківська	25950	23700,8	15147,1	17124,8	17624,7	-32,08	+2,92
Київська	36976,9	35921	28537,2	33500,9	31743	-14,15	-5,25
м. Київ	57130,8	62217,7	58121,7	71255,1	68333,4	19,61	-4,1
Кіровоградська	18252,4	16664,1	11840,9	13697,1	13087,3	-28,3	-4,45
Луганська	12202,2	11272,7	8506,8	11321,7	6335,4	-48,08	-44,04
Львівська	46216,1	42309,4	31630,3	35845,9	41155,1	-10,95	+14,81
Миколаївська	19054,7	18642,4	13976,6	15478,1	16221,1	-14,87	+4,8
Одеська	40059,9	40663,6	30816,5	34340,5	34572,3	-13,7	+0,68
Полтавська	30264	25770,2	20004,1	25189,8	25050,7	-17,23	-0,55
Рівненська	22669,2	20827,4	13574	16075	15626,5	-31,07	-2,79
Сумська	21220,1	17879,3	12397,8	14703,1	14001	-34,02	-4,78
Тернопільська	19363,7	16753,5	11161,5	13881	12822,6	-33,78	-7,62
Харківська	47055,1	43840,6	32710,8	45646,7	32376,9	-31,19	-29,07
Херсонська	17807,9	16344,2	12093,6	14135,7	8076,4	-54,65	-42,87
Хмельницька	24133,6	21405	14428,5	17940,1	17763,9	-26,39	-0,98
Черкаська	23892	20928	14302,9	16600,5	16570,4	-30,64	-0,18
Чернівецька	15804,5	14612,7	9446	10410,2	10743,2	-32,02	+3,2
Чернігівська	20450,3	17211,5	12250,4	13644,4	13592,9	-33,53	-0,38

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1 – Видаткова частина місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр. у розрізі областей, млн грн [11]

Область	Видатки, млн грн					Відносне відхилення	
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022/2018 рр.	2022/2021 рр.
Вінницька	30703,1	27382,7	19714,5	20880,4	19416,7	-36,76	-7,01
Волинська	20762	18964	12984	13915,7	12655,6	-39,04	-9,05
Дніпропетровська	66737,9	60409,6	46985,8	58974,7	51063,3	-23,49	-13,41
Донецька	35929,4	32795,2	27157,8	33374,3	15358,1	-57,25	-53,98
Житомирська	24006,4	21570,4	15075,1	16317,1	14829,6	-38,23	-9,12
Закарпатська	31654,5	21392,7	14406,3	14988,2	15454,2	-51,18	3,11
Запорізька	32240,2	29699,5	22270,9	25019,7	18722,2	-41,93	-25,17
Івано-Франківська	25997,2	23975,3	15212,3	16777,3	16696,1	-35,78	-0,48
Київська	38223,5	36194	28575,3	32308,1	28234,8	-26,13	-12,61
Кіровоградська	19170,7	17204	11967	13442,5	11793,8	-38,48	-12,26
Луганська	12238,6	11626,3	8911,2	11356,5	4075,4	-66,7	-64,11
Львівська	47109,3	42797,8	32434,4	35744,3	35048,4	-25,6	-1,95
м. Київ	58124	61120,5	57948,5	69447,7	59595,3	2,53	-14,17
Миколаївська	19111,2	18761,1	13704,9	15252,1	13161,6	-31,13	-13,71
Одеська	40524,9	41392,2	31533,9	34392,1	28098,7	-30,66	-18,3
Полтавська	31016	26481,1	20593,3	23942,9	23331,6	-24,78	-2,55
Рівненська	22867,9	20987,8	13470,3	15647	14852,8	-35,05	-5,08
Сумська	21423,5	18006	12409	14177,6	12421,1	-42,02	-12,39
Тернопільська	19361,7	16920	11035,3	13392,9	12106,3	-37,47	-9,61
Харківська	53329	50381	37398,5	45538	28455,3	-46,64	-37,51
Херсонська	18202,8	16562,1	12181,8	13864,2	6945,8	-61,84	-49,9
Хмельницька	24320,3	21728,2	14390,3	17585,1	15354,7	-36,87	-12,68
Черкаська	23754,1	20985,5	14278,6	15897,8	15100,1	-36,43	-5,02
Чернівецька	15621,6	14867,9	9377,9	10637,9	9978,9	-36,12	-6,19
Чернігівська	21669,3	18046,2	12174,1	13357,9	11832,4	-45,4	-11,42

ДОДАТОК Е

Блок аналізу	Значущість групи	Ключові показники	Алгоритм розрахунку показника	Рекомендоване значення	Значущість показників
Аналіз збалансованості місцевого бюджету	0,37	Коефіцієнт бюджетного покриття	$K_{БП} = \frac{БД}{БВ}$	↑	0,31
		Коефіцієнт стійкості бюджету	$K_C = \frac{МТ}{БД}$	<0,30	0,23
		Коефіцієнт загальної податкової стійкості	$K_{ЗПС} = \frac{ПД}{БВ}$	≥ 0,2-0,5	0,21
		Коефіцієнт покриття видатків між-бюджетними трансфертами	$K_{ПТ} = \frac{МТ}{БВ}$	<0,3	0,25
Аналіз фінансової самостійності	0,33	Коефіцієнт бюджетної залежності	$K_3 = \frac{МТ}{БД + МТ}$	≤ 0,10	0,3
		Частка дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	$K_{ДЗ} = \frac{МТ_Д}{МТ}$	< 60	0,24
		Коефіцієнт податкової самостійності	$K_{ПА} = \frac{ПД}{БД}$	≥ 0,3	0,25
		Коефіцієнт стійкості доходної бази	$K_{ПА} = \frac{ПД + НД}{БД}$	≥ 0,6	0,21
Аналіз ефективності бюджету	0,30	Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	$K_{БД} = \frac{(БД - БВ)}{БВ}$	≤ 0	0,29
		Коефіцієнт бюджетної результативності	$K_{БР} = \frac{БД}{Ч}$	↑	0,22
		Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення	$K_{БЗ} = \frac{БВ}{Ч}$	↑	0,22
		Показник стабільності доходної частини бюджету	$K_{СД} = \frac{ПД}{МТ}$	≥ 1	0,27

Примітки: БД – бюджетні доходи; БВ – бюджетні видатки; МТ – міжбюджетні трансферти з державного бюджету; ПД – податкові доходи; МТ_Д – сума дотацій вирівнювання; НД – неподаткові доходи; Ч – середня чисельність населення за рік

Рисунок Е.1 – Система показників комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів [21]

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1 – Аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів України
за 2018-2022 рр.

Блок аналізу	Значущість групи	Ключові показники	Значущість показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Аналіз збалансованості місцевого бюджету	0,37	Коефіцієнт бюджетного покриття	0,31	0,46	0,53	0,65	0,79	0,86
		Коефіцієнт стійкості бюджету	0,23	1,13	0,87	0,87	0,54	0,33
		Коефіцієнт загальної податкової стійкості	0,21	0,41	0,48	0,6	0,72	0,81
		Коефіцієнт покриття видатків міжбюджетними трансфертами	0,25	0,52	0,46	0,33	0,42	0,28
		Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП _{фз}		0,6207	0,5789	0,6104	0,6267	0,5841
Аналіз фінансової самостійності місцевого бюджету	0,33	Коефіцієнт бюджетної залежності	0,3	0,53	0,46	0,34	0,35	0,25
		Частка дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	0,24	0,08	0,1	0,13	0,11	0,16
		Коефіцієнт податкової самостійності	0,25	0,88	0,9	0,92	0,92	0,94
		Коефіцієнт стійкості доходної бази	0,21	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
		Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП _{фсам}		0,6080	0,5959	0,5708	0,5688	0,5565
Аналіз ефективності місцевого бюджету	0,3	Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	0,29	-0,54	-0,47	-0,35	-0,21	-0,14
		Показники стабільності доходної частини бюджету	0,27	0,78	1,04	1,78	1,71	2,88
		Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП _{сб}		0,0539	0,1443	0,3802	0,401	0,7373
Інтегральний показник фінансової стійкості місцевого бюджету ІП _{фс}				0,4465	0,4542	0,5283	0,5399	0,6210